

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

29.03.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

09.10.2018

Öğr. Gör. Ece H. NAZLI

Dicle Üniversitesi
Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER)
ebaris@dicle.edu.tr

TÜRKÇE ÖZÜR İFADELERİNİN TOPLUMDİLBİLİMSEL ANALİZİ (DİCLE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)¹

Özet

Bir etkileşimde yer alan katılımcılar arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesinin amaçlandığı ve çeşitli nezaket stratejilerinin de kullanıldığı özür dileme eylemi, bireyler tarafından, özür dilenen durumun içeriğine, şiddetine göre farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışma, Türkçe özür ifadelerini yaş, cinsiyet, sosyal sınıf ve etnik grup gibi toplumdilbilimsel değişkenler bağlamında incelemeyi ve bu ifadelerin ne tür farklılıklar sergilediğini bulmayı amaçlamaktadır.

Özür ifadelerinin, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf ve etnik grup değişkenleri kapsamında ne sıklıkta kullanıldığını bulmak için Dicle Üniversitesi öğrencilerinden 88 (%57,1) erkek ve 66 (%42) bayan olmak üzere 154 katılımcıya anket uygulanmış ve ulaşılan veriler SPSS 19 veri istatistik programıyla sıklık analizine tâbi tutulmuştur.

Bu çalışmanın sonucunda, Dicle Üniversitesi öğrencilerinin kullandığı özür ifadeleri tespit edilmiş ve bu ifadelerin kullanım sıklığı cinsiyet, yaş, sosyal sınıf ve etnik grup bağlamlarında yapılan analizlerle tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Toplumdilbilim, nezaket, özür, yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, etnik grup

THE ANALYSIS OF TURKISH APOLOGY WORDS (DICLE UNIVERSITY SAMPLE)

Abstract

Apologising is an act aiming the maintenance of the good relations among the participants and the act of apologising, using some politeness strategies as well, is realised in various ways according to the context and severity of the apology.

This study aims at investigating the Turkish apology terms and finding the differences among these terms within the context of gender, age, social class and ethnic group.

In order to find out the frequency of the use of the apology terms according to gender, age, social class and ethnic group, a survey was applied to 88 male (57%) and 66 female (42%) students from Dicle University. Through the use of SPSS 19 statistics programme, the data from the survey was analysed by detecting the frequency of the apology terms.

As a result of this study, apology terms used by the students from Dicle University were identified within the context of gender, age, social class and ethnic group.

Key words: Sociolinguistics, politeness, apology, age, gender, social class, ethnic group.

¹ Bu çalışma Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2013 yılında kabul edilmiş "Türkçe Özür İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Giriş

Özür dileme eylemi birçok düşünür tarafından farklı işlevleri bakımından ele alınmıştır. Başta Goffmann olmak üzere, bu düşünürlerin bazıları, özür dileme eyleminin uzlaştırıcı işlevi üzerinde durarak, özür dileme eylemini bir rahatsızlığın ya da kusurun ortadan kaldırılması için bir çözüm (remedy) ve toplumsal dengenin ve uyumun sağlanmasına yardımcı olan bir ritüel olarak görmektedir (Leech 1983: 125 & Deutschmann, 2003: 38). Olshtain & Cohen da toplumsal normların ihlal edildiği bir davranışın sonucu olarak rahatsızlık hisseden bireyden özür dilenmesi işleri yoluna sokma amacı güden bir eylemi ya da ifadeyi gerekli kıldığını belirtmektedir (1983, 20). Benzer şekilde Holmes de özür dileme eyleminden, “B kişinin itibar gereksinimlerini karşılamak ve A kişinin vermiş olduğu rahatsızlığın giderilmesi için gerçekleştirilen ve böylece A ve B kişisi arasındaki uyumun yeniden sağlanmasına yardımcı olan bir söz edimi” (1990: 156-157) şeklinde bahsetmiştir.

Sosyal bir eylem olan özür dileme, bir etkileşimde yer alan katılımcılar arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesini amaçlamaktadır. Özür dilemenin hem yaygın anlamda hem de hitap ettiğimiz kişinin itibar gereksinimlerine özen gösterdiğimiz daha teknik bir anlamda bir tür nezaket eylemi olduğunu söyleyebiliriz (Holmes, 1990: 156-157).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, özür dileme eyleminin nezaket kavramıyla ortak bir noktada bulunduğunu görmek mümkündür. Leech (1983) tıpkı Goffman gibi özür dileme eyleminin bir rahatsızlığın giderilmesindeki onarıcı etkisinden söz etmektedir. Ego-merkezli nezaket çalışmalarında ise özür dileme eyleminin işlevi, muhtemel gerginliğin yatıştırılması ya da toplumsal uyumun yeniden sağlanması değil de konuşucu durumundaki kişinin kamuoyundaki imajının düzeltilmesidir. Bir başka görüşe göre de özür dilemeyi gerektiren birçok durum toplumsal olarak kabul edilir olanı yapmayı gerektirmektedir (Deutschmann, 2003: 39).

Özür dileme eyleminin bir tür nezaket stratejisi olmasından yola çıkılarak bu çalışmada özür kavramının sözlük anlamı, nezaketle ve toplumdilbilimle ilişkisi anlatılacak ve Dicle Üniversitesi öğrencilerine uygulanan anketlerden elde edilecek veriler ışığında kullanılan özür ifadeleri çeşitli kategoriler altında sınıflandırılacaktır. Bu kategoriler altında yer alan özür ifadeleri cinsiyet, yaş, sosyal sınıf ve etnik grup gibi değişkenler açısından da değerlendirilecektir.

I. Kavramsal Çerçeve

Özür Teriminin Sözlük Anlamı

11. yüzyıla kadarki Tarihsel Türk dil alanında özür kavramına karşılık özel bir terim taradığımız kaynaklarda tanıklanamamaktadır. Bununla birlikte ilk defa 11. yüzyıl eserlerinden Divanü Lügat-it Türk'te tanıklanan keçür- “bağışlamak, affetmek” fiili bir özür ifadesi olarak yorumlanabilecek mesaj içeriğine sahip görünmektedir. DLT'de bu fiil, iki yerde tanıklanabilmektedir: beg yaz:uk keçürgülük erdi “The emir should have forgiven the sin” (CTD II, 1984: 46), beg anıng ya:zukın keçürdi “The emir pardoned his sin” (CTD II, 1984: 3). Bu fiil, daha sonra modern Türk dillerinde yaygın özür dileme işaretleyicisi olarak kullanım alanı bulmuştur: Çuv. kasar-, Kaz. keşir-, Kırg. keçir-, Özb. keçir-. Öte yandan aynı fiil, Anadolu sahasında da Tarama Sözlüğü'ne göre XIV. yüzyıla kadar “affetmek ve bağışlamak” anlamlarında kullanılmıştır. (TS III, 1967:1621). Tarama sözlüğünde dikkat çeken bir diğer husus ise özür kavramı için XVI. yüzyılda dak “özür, kusur” biçiminde özel bir sözcüğün kaydedilmiş olmasıdır (TS II, 1965: 969). Ancak bu özür ifadesi bugün Standart Türkçede ve Anadolu Ağızları'nda tanıklanamamaktadır.

Bugün Standart Türkiye Türkçesinin yaygın özür ifadelerinin başında gelen *özür dile-*deyimindeki Arapça kökenli *özür* kelimesi ise görebildiğimiz kadarıyla 14. yüzyılın başlarında ödünçlenmiştir. Bu anlamda 1310 tarihinde kaleme alındığı düşünülen Kısasu'l-Enbiyâ adlı eser, Arapça ‘özr kelimesinin tanıklandığı erken kaynaklardan biridir (Ata, 1997: 515). Yine tarama sözlüğünde “suçunu itiraf edip af dilemek, özür dilemek, suçunun bağışlanmasını istemek” anlamında kullanılan bir başka ifade ise “suç dilemek / suçun dilemek” olarak karşımıza çıkmaktadır (TS V, 1971: 3568).

Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğü'nde özür (apology) “bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını ileri sürme veya bu kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret” olarak tanımlanmaktadır (Büyük Türkçe Sözlük II, 1988: 1150). Mevcut modern sözlüklerde de özür ifadesi

şu şekillerde açıklanmaktadır: “bir kusurdan, başarısızlıktan duyulan pişmanlığın sözlü ya da yazılı olarak ifade edilmesi” (Collins English Dictionary, 2013b); “yanlış yaptığımız bir şey hakkında üzgün olduğumuzu söyleme ya da yazma” (Longman Dictionary of Contemporary English, 2013b); “Bir yanlışa ya da probleme sebep olan şey için söylenen bir söz ya da yapılan açıklama” (Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 2013b).

Tanımlamalardan anlaşılacağı üzere, bir özür eyleminin gerçekleşebilmesi için ilk olarak bir kusur işlenmesi ya da bir özrü gerektirecek bir şey söylenmesi gerekmektedir. Ne tür ifadelerin özür ifadesi olarak değerlendirilmesi gerektiğiyle ilgili Holmes, “ilk olarak bir eylemin gerçekleşmesi gerektiğini ve A kişinin bu eylemin B kişisini rahatsız ettiğine inanması ve bunun sonucu olarak da A kişinin bu eylemin sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini” vurgulamaktadır (1990, 161).

Özür Dileme ve İtibar Kavramı

Sosyal bir eylem olan özür dileme, bir etkileşimde yer alan bireyler arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesini amaçlayan nezaket stratejileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde de özür dileme eyleminin itibar kavramı ile birlikte incelenmesi gerekmektedir. Özür dileme eyleminin, bir rahatsızlığa maruz kalmış dinleyiciye destek sağlama amacına hizmet ettiğini vurgulayan Olshtain, konuşucu durumundaki kişinin özür dileme eylemini gerçekleştirmeye karar vererek, bir bakıma verilen rahatsızlığın sorumluluğunu üstlendiğini ve hatasını kabul ettiğini ifade etmektedir. Böylece özür dileme eylemi, dinleyici için itibar koruyucu bir eylem olurken konuşucu durumundaki kişi için ise itibar zedeleyici bir eylem olmaktadır (Deutschmann, 2003: 39).

Bir etkileşimde yer alan konuşucu açısından değerlendirildiğinde, özürlerin belli bir miktarda itibar kaybına sebep olduğu söylenebilir. Olshtain’ın da ifade ettiği gibi özür dileyerek hata yaptığımızı ve bu hatanın da sorumluluğunu üstlendiğimizi ifade ederiz. Ancak özür dileme eyleminin gerçekleşmesi herkes için her zaman çok kolay olmamıştır. Bu yüzden ki birçok kişinin bazı durumlarda özür dilemek istemediği ya da özür dileme konusunda zorlandığı söylenebilir. Tannen (1998), bu durumu Clinton’un Monika Lewinsky’yle ilişkisinin gün yüzüne çıktığı ve basının ağır eleştirilerine maruz kaldığı olayı örnek vererek açıklamaktadır. Tannen, Clinton’ın yaşadığı ilişkiden dolayı kamuoyundan özür dilerken, “üzgünüm” ya da “özür dilerim” gibi net özür ifadelerini kullanmadığını ve bunu da kamuoyu önündeki güçlü imajını zedelememek için yaptığını ileri sürmüştür. Clinton, doğrudan özür ifadelerini kullanmak yerine, “hataydı”, “kişisel bir başarısızlıktı” gibi ifadeleri kullanarak hatasını kabul ettiğini göstermektedir ve aynı zamanda “işleri yoluna sokmalıyım ve ne yapmam gerekiyorsa yapmaya hazırım” şeklinde ifadeler kullanarak da bu hatanın sonuçlarına katlanacağı ve işleri düzeltmek için gerekli adımları atacağı yönünde söz vermiştir. Kamuoyu önünde zayıf görünmemek adına Clinton böyle bir özür dileme stratejisini tercih etmiştir. Her ne kadar basın tarafından yeterince özür dilemediği konusunda suçlanmalara maruz kalsa da Clinton’ın söyledikleri, bir özür işlevi görmektedir ve Amerikan halkı bu ifadelerden yeterince tatmin olmuş olacak ki Clinton bu olaydan sonra da başkan olarak görev yapmaya devam etmiştir.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere özür dileme eylemi bir yandan taraflar arasındaki uyumun yeniden sağlanmasına yardımcı olurken, bir yandan da konuşucunun yani özür dileyen kişinin zayıf görünmesine de sebep olabilir. Ancak durum her zaman bundan ibaret değildir. Bazı durumlarda ise özür dileme eyleminin konuşucu durumundaki kişinin itibarını zedelemek yerine başkaları nezdindeki imajını güçlendirdiği de söylenebilir. Özellikle de konuşucu yapmış olduğu hatanın aslında onun karakterine aykırı bir davranış olduğunu göstermek ister. Bu yüzden de özür dileme eylemi beraberinde açıklama yapma ihtiyacı doğurmaktadır ve konuşucu aslında karakterine aykırı bir davranış sergileyerek hata yaptığını göstermek ve dinleyici nezdindeki zedelenen imajını düzeltmek için özür dilemektedir (Deutschmann, 2003: 41 & Holmes, 1990:163).

Kısaca özetlemek gerekirse, özür dileme eylemi çok yönlü olma özelliğiyle bize bir etkileşimde yer alan tarafları ayrı ayrı değerlendirme gerekliliği sunmaktadır. Brown ve Levinson’ın nezaket teorisine göre özür dileme eylemi her ne kadar da dinleyicinin itibar gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik negatif nezaket örneği olarak görülse de yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere konuşucunun da itibar gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik durumlar da söz konusudur.

Toplumdilsel Açıdan Özür Dileme Eylemi

Toplumdilbilim, dil ile toplum arasındaki ilişkileri inceleyen ve farklı toplumsal bağlamlarda farklı dil kullanımlarının nasıl gerçekleştiğiyle ilgilenen bir disiplindir. Toplumdilbilimsel araştırma yöntemi dilin, yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, eğitim gibi toplumdilbilimsel faktörlerden nasıl etkilendiğini ve şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Toplumdilbilimsel analiz, özür dileme eylemi içinde bulunan bireylerin ait oldukları toplumsal grubu, bireylerin özür dileme eylemiyle ilgili tercihlerini ve beklentilerini birbiriyle ilişkilendirmektedir. Daha geniş bir kültürel geçmişe sahip olmak özür dileme eyleminin gerçekleşmesini gerektirecek durumların anlaşılmasında ve uygun formların seçilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Lakoff, 2001: 211).

Kültürel geçmiş gibi cinsiyet de kadın ve erkeklerin farklı özür dileme stratejileri tercih etmelerine sebep olmaktadır. Tannen, bu durumu kızların ve erkeklerin büyüme döneminde içinde buldukları sosyal ortamların farklılığından kaynaklandığını ve bu konuşma farklılıklarının yetişkinlik dönemlerine de yansıdığını ifade ederek açıklamaktadır. Bu farklılıklar da kadın erkek konuşmalarında her iki cinsin birbirlerini yanlış anlamalarıyla sonuçlanabilmektedir (Schilling, 2011:226). Farklı özür dileme şekillerimiz ayrıca yaş, gelir durumu, meslek, etnik köken gibi faktörlerden de etkilenmektedir.

II. Amaç ve Yöntem

Amaç

Bu çalışmanın amacı dil ile toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen toplumdilbilimsel araştırma yöntemiyle özür ifadelerini ve bu ifadelerin kullanım sebeplerini yaş, cinsiyet, sosyal sınıf ve etnik grup değişkenleri kapsamında incelemek ve kullanılan özür ifadelerinin ve kullanım sebeplerinin bu değişkenler dikkate alınarak kullanım sıklığını belirlemektir.

Sınırlılıklar

- Çalışmanın hedef kitlesini 2012-2013 Akademik yılında Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi 1. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.
- Bu çalışma cinsiyet, yaş, sosyal sınıf ve etnik grup değişkenleri dikkate alınarak yapılmıştır.
- Ulaşılan özür ifadelerinin herhangi bir toplumsal bağlamdaki kullanımını incelemek hedeflenmemiştir. Bu ifadeler ve kullanım sebepleri cinsiyet, yaş, sosyal sınıf ve etnik grup değişkenleri kapsamında sıklık analizine tabi tutulmuştur.

Yöntem

Özür ifadelerinin ve kullanım sebeplerinin yukarıda sözü edilen değişkenler kapsamında ne sıklıkta kullanıldığının ortaya koyulabilmesi için 88 (%57,1) erkek ve 66 (%42) bayan toplam 154 katılımcıya anket uygulanmış ve ulaşılan veriler sıklık analizine tabi tutulmuştur. Araştırmamızda yer alan katılımcıların %10,4'ü 17-18 yaş, %54,9'u 19-20 yaş, %30,5'i 20-21 yaş ve %1,3'ü 24 ve üstü yaş aralığında bulunmaktadır. Etnik grup değişkeni dikkate alındığında katılımcıların %18,2'si Türk, %69,5'i Kürt, %11'i Zaza ve %1,3'ü Arap etnik kökenlerinden gelmektedir. Katılımcıların gelir durumları beyanları doğrultusunda oluşturulan sosyal sınıflar; %11'lik bir oranla alt sınıf (500 TL ve daha az), %44,8'lik bir oranla orta sınıf (501 TL -1500 TL), %29,2'lik bir oranla orta üstü sınıf (1501 TL – 2500), %13,6'lık bir oranla üst sınıf (2501 TL-5000 TL), %0,6'lık bir oranla daha üst sınıf (5000 TL ve üstü) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anket çalışmalarıyla elde edilen veriler SPSS 19 istatistik programı kullanılarak sıklık analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca elde edilen veriler ışığında özür ifadeleri Olshain & Cohen'in aşağıda verilen sınıflandırması esas alınarak çeşitli kategoriler altında toplanmıştır.

1. Özür ifadelerinin kullanımı

- 1.1.1. Pişmanlık ifade eden özürler
- 1.1.2. Özür sözcüklerinin kullanımı
- 1.1.3. Bağışlanmayı içeren ifadeler

2. **Bir durumun açıklanmasıyla özür dileme**
3. **Sorumluluğun üstlenilmesiyle özür dileme**
 - 3.1.1. Suçun üstlenilmesi
 - 3.1.2. Kendini savunma yoluyla
 - 3.1.3. Karşı tarafın bir özrü hak ettiğine inanılması
4. **Verilen rahatsızlığın giderilmesiyle özür dileme**
5. **İşlenen kusurun bir daha tekrar edilmeyeceğini bildiren özür ifadeleri**
(Olshain & Cohen, 1983: 22-23)

Olshain & Cohen, belirledikleri bu kategorilerin sayısının bir dilden diğerine farklılık gösterebileceğinden ve bir dilde yaygın olan bir kategorinin başka bir dilde aynı derecede yaygın olmayabileceğinden de söz etmiştir (1983: 22). Bu çalışmada ise yukarıdaki sınıflandırma da esas alınarak özür ifadeleri on yedi farklı kategori altında Tablo 1 'de verilmiştir.

Tablo 1: Özür İfadelerinin Sınıflandırılması

ÖZÜR İFADELERİ	Cevaplar	
	Sıklık	Yüzde
Özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla özür dileme	142	%31,8
Pişmanlık bildiren ifadelerle özür dilemek	30	%6,7
Bağışlanmayı içeren ifadelerle özür dilemek	141	%31,5
Bir açıklama / mazeret içeren özür ifadeleri	2	%0,4
Suçu kabullenme yoluyla özür dilemek	5	%1,1
Birinin bir özrü hak etmesi	3	%0,7
Yapılan şeyin kastî olmadığını ifade eden özür ifadeleri	38	%8,5
Suçu karşı tarafa yükleyerek özür dilemek	2	%0,4
İşlenen kusurun tekrar edilmeyeceğini ifade eden özürler	11	%2,5
Suçluluğun hafife alınmasını ima yollu özür ifadeleri	2	%0,4
Tekrarlar ve pekiştirme edatları kullanılması yoluyla özür	26	%5,8
Yerel dillerin etkisiyle kullanılan özür ifadeleri	4	%0,9
Yabancı dillerin etkisiyle kullanılan özür ifadeleri	9	%2,0
Dil dışı öğeler yoluyla özür dileme	3	%0,7
Dinsel inanışların etkisi ile özür dileme	26	%5,8
Beddua içeren özür ifadeleri	2	%0,4
Yalvarma / yakarma yoluyla özür	1	%0,2

ÖZÜR İFADELERİ	Cevaplar	
	Sıklık	Yüzde
Özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla özür dileme	142	%31,8
Pişmanlık bildiren ifadelerle özür dilemek	30	%6,7
Bağışlanmayı içeren ifadelerle özür dilemek	141	%31,5
Bir açıklama / mazeret içeren özür ifadeleri	2	%0,4
Suçu kabullenme yoluyla özür dilemek	5	%1,1
Birinin bir özü hak etmesi	3	%0,7
Yapılan şeyin kastî olmadığını ifade eden özür ifadeleri	38	%8,5
Suç karşı tarafa yükleyerek özür dilemek	2	%0,4
İşlenen kusurun tekrar edilmeyeceğini ifade eden özürler	11	%2,5
Suçluluğun hafife alınmasını ima yollu özür ifadeleri	2	%0,4
Tekrarlar ve pekiştirme edatları kullanılması yoluyla özür	26	%5,8
Yerel dillerin etkisiyle kullanılan özür ifadeleri	4	%0,9
Yabancı dillerin etkisiyle kullanılan özür ifadeleri	9	%2,0
Dil dışı öğeler yoluyla özür dileme	3	%0,7
Dinsel inanışların etkisi ile özür dileme	26	%5,8
Beddua içeren özür ifadeleri	2	%0,4
Yalvarma / yakarma yoluyla özür	1	%0,2
TOPLAM	447	%100,0

III. Verilerin Analizi

Bu bölümde yukarıda verilen özür ifadelerine değinilecek, araştırma sonuçlarıyla daha önce yapılmış araştırmaların sonuçları kıyaslanacak ve toplumdilbilimsel değişkenler olan yaş, cinsiyet, sosyal sınıf ve etnik köken kapsamında her bir kategori ayrı ayrı değerlendirilecektir. Ayrıca üzerinde durulacak bir diğer nokta ise özür ifadelerinin kullanım sebeplerinin de bu değişkenler kapsamında ele alınması olacaktır.

Özür İfadelerinin Sınıflandırılması

Özür Sözcüklerinin Kullanımı Yoluyla Özür Dileme

Olshtain & Cohen bu grupta yer alan ifadelerin doğrudan özür ifadelerini oluşturduğunu ve her dilin bu tip doğrudan özür sözcüklerini içeren ifadelerle sahip olduğunu belirtmektedir (1983, 22). Özür ifadeleriyle ilgili yapılan birçok çalışmada, doğrudan *özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla* özür dileme eylemi için çeşitli bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin Holmes, Yeni Zelanda’da yaptığı çalışmada, bu grupta yer alan ifadelerin daha çok resmî etkileşimlerin söz konusu olduğu durumlarda ve etkileşimde yer alan bireylerin birbirini tanıdığı ancak yakın arkadaş olmadıkları durumlarda ya da yazı dilinde tercih edildiğini ifade etmektedir (1990, 173). Özyıldırım ise Türkiye’de yaptığı çalışmada, ‘özür dilerim’ ifadesinin, özür dileme eyleminin doğrudan konuşucu tarafından ve konuşucunun iradesinde gerçekleştirildiğini ve Türkçede ödünç sözcükler arasında yer alan ‘pardon’ sözcüğünü özür dilerken kullananların, bu ifadeyi kullandıklarında kendilerini özür diliyor gibi hissetmediklerini ifade ettiğini belirtmiştir (2010, 188). ‘*Özür dilerim*’ ifadesine göre ‘pardon’ ifadesi daha hafif bir özür dileme stratejisi olarak Özyıldırım’ın çalışmada kendini göstermektedir.

Bizim araştırmamızda ise *özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla özür dileme* başlığı altında değerlendirdiğimiz ifadeler, %31,8’lik bir oranla en fazla kullanılan ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pişmanlık Bildiren İfadelerle Özür Dileme

Bu başlık altında inceleyeceğimiz ‘*üzgünüm*’ ifadesi, birçok özür çalışmada (Owen 1983, Holmes 1990, Meier 1992, Mattson Bean & Johnstone 1994 ve Aijmer 1996) ve İngiliz Ulusal Korpusu’nda, en fazla kullanılan ifadeler arasında yer almaktadır. Mattson Bean & Johnstone’un çalışmada ‘*üzgünüm*’ ifadesi %77’lik bir oranla kullanılırken, Aijmer’in çalışmada ise bu oran %83,7’ye çıkmaktadır (Deutschmann, 2003: 51). Holmes’ün Yeni Zelanda’da yürüttüğü çalışmada ise ‘*üzgünüm*’ ifadesi %79’luk bir oranla karşımıza çıkmaktadır (Holmes, 1990: 175). İngiliz dili üzerine yapılan bu çalışmalar, özür ifadeleri kapsamında İngiliz dilinin bir tür ‘*üzgünüm*’ dili olduğunu göstermektedir.

İngiliz dilinin yanı sıra, Lehçe ve Rusça üzerine yapılan özür çalışmalarında da ‘*üzgünüm*’ ifadesi için birtakım bulgulara rastlanmaktadır. Lehçede bu ifade pek sık olmasa da, bazı dilbilimcilerce dolaylı özür formları arasında değerlendirilmektedir. ‘*Üzgünüm*’ ifadesinin Rusça karşılığı olan *žal* ya da *žalko* ifadesine, Rus dilbilimcilerin özür çalışmalarında tartışma konusu olarak bile yer vermedikleri bilinirken, Rathmayr (1996), İngiliz dilinin Rusça üzerindeki etkisinden bahsederken, yakın bir zamanda pişmanlık içeren ifadelerin, özür dileme eylemi için kullanılan dolaylı formlar arasında gösterilebileceğine vurgu yapmaktadır (Ogiermann, 2009: 108).

Bu çalışmada %6,7 oranında *pişmanlık bildiren ifadelerle özür dileme* eyleminin gerçekleştiği görülmektedir ve bu ifadeler en fazla kullanılan özürler arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Bu başlık altında, ‘*üzgünüm*’, ‘*pişmanım*’, ‘*keşke olmasaydı*’ gibi ifadelerle rastlanmıştır.

Bağışlanmayı İçeren Özür İfadeleri

Bu ifadeler, özür sözcüklerinin kullanıldığı ifadelerle karşılaştırıldığında, özür dileme eylemi daha dolaylı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu tür ifadelerin kullanıldığı cümlelerde özne birinci tekil şahıs olmaktan çıkıp, ikinci tekil şahsa dönüşmektedir. Doğal olarak da özür dileme eylemi de konuşucu merkezli olmaktan çıkıp, dinleyici merkezli bir eylem halini almaktadır. İkinci tekil şahsın özne olarak kullanılması da doğrudan olma derecesini azaltmaktadır. Bunun nedenini konuşucunun bir yandan kendini eylemi yapan kişi olarak görmemesine; bir yandan da dinleyici tarafından affedilmeyi istemesine bağlayabiliriz. Bu da mesajın daha dolaylı bir şekilde aktarılmasına neden olmaktadır (Özyıldırım, 2010: 188).

Çalışmamızda *bağışlanmayı içeren özür ifadeleri*, %31,5’lik bir oranla kullanım sıklığı açısından ikinci sırada yer almaktadır. ‘*affedersin*’, ‘*kusura bakma*’ ve ‘*bağışla*’ gibi ifadeler, bu kategoride yer alan ifadeler arasındadır.

Bir Açıklama / Mazeret İçeren Özür İfadeleri

Bu başlık altında inceleyeceğimiz ifadeler, doğrudan ya da dolaylı olarak bir rahatsızlığa sebep olan durumun, bir özür sözcüğüne ek olarak ya da özür sözcüğü yerine bir *açıklama / mazeret*

sunulmasını içermektedir. Bu durumda toplantıya geç gelen biri, “otobüs gecikti” diyerek bir özür sözcüğü kullanmamasına rağmen, gecikmesine mazeret olarak otobüsün geç geldiğini göstererek, bir bakıma gecikmesinden kaynaklanan rahatsızlığın, kendi kontrolü dışında geliştiğini ima etmektedir (Olshtain & Cohen, 1983: 22).

Araştırmamızda, *bir açıklama / mazeret içeren ifadeler*, %0,4'lük bir oranla en az kullanılan özür ifadeleri arasında yer almaktadır. Tüm ifadeler içinde sadece iki kez kullanıldığı görülen bu ifadeler, Holmes'un çalışmasında ise doğrudan özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla özür dileme eyleminden sonra, ikinci sırada tercih edilen ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Olshtain & Cohen'in (1983) de ifade ettiği gibi bir dilde yaygın bir şekilde tercih edilen kullanımlar, başka bir dilde aynı oranda tercih edilmeyebilmektedir. 'Böyle olacağını bilmiyordum' ve 'geciktim çünkü alarm çalmadı' ifadeleri, bu başlık altında katılımcılarımızın tercihleri arasında yer almaktadır.

Suçtu Kabullenme Yoluyla Özür Dileme

Konuşucu konumundaki kişinin verdiği bir rahatsızlığın sorumluluğunu üstlenerek özür dilemeye karar vermesi, hatasını kabul ettiğini göstermektedir. Böylece gerçekleşen özür dileme eylemi, özür dileyen kişi için itibar zedeleyici bir eylem, özür dilenen kişi için ise itibar koruyucu bir eylem olmaktadır (Deutschmann, 2003: 39). Daha önce de bahsettiğimiz üzere, sosyal bir eylem olan özür dileme, bir etkileşimde yer alan bireyler arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesini sağlayan nezaket stratejileri olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu başlık altında incelendiğinde de suçtu kabullenme, özür dileyen kişi açısından başvurulmuş bir negatif nezaket stratejisidir.

Araştırmamızda bu başlık altında karşılaştığımız ifadeler, %1,1'lik bir oranla karşımıza çıkmaktadır ve kullanılan bazı ifadeler de şu şekildedir: 'hatalıyım, kabul', 'benim hatam', 'suçluym', 'eşeklik ettim'.

Birinin Bir Özürlü Hak Etmesi

Tıpkı bir önceki bölümde olduğu gibi, burada da bir rahatsızlıktan dolayı özür dileyen kişinin sorumluluğu üstlenmesi söz konusudur. Sorumluluğun üstlenilmesinin yanı sıra, özür dilenen kişinin itibar gereksinimleri de karşılanmak istenmektedir ve özür dilenen kişinin haklı olduğunu vurgulayarak, iyi ilişkilerin devam ettirilmesine yönelik bir negatif nezaket stratejisi uygulanmaktadır.

'Haklısın' ve 'sen haklıydın' gibi ifadeler, %0,7'lik bir oranla az tercih edilen ifadeler arasında yer almaktadır.

Yapılan Şeyin Kastı Olmaması

Bu başlık altında inceleyeceğimiz ifadeler, bir rahatsızlık durumunun konuşmacı tarafından istemeden yapıldığını vurgulamaktadır. Doğrudan özür sözcüklerinin yerine dolaylı ifadeler kullanımıyla verilen rahatsızlığın kasten yapılmadığı anlatılarak, özür dileyen kişinin dinleyici nezdindeki zedelenen imajının da kurtarılmaya çalışıldığı söylenebilir. Deutschmann bu durumu, dönemin İsrail Sanayi Bakanı Ariel Sharon ile Başbakan Shimon Peres arasında çıkan bir gerginliği örnek göstererek açıklamaktadır. Bu gerginlikte özür dileyen taraf olan Sharon, niyetinin Peres'in şahsına yönelik ağır sözler sarf etmek olmadığını ifade ederek yanlış anlaşıldığını vurgulamaya çalışmıştır (Deutschmann, 2003: 41).

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere özür dileyen kişinin, hatasını üstlendiği ancak niyetinin tam olarak da ortaya çıkan durumu yaratmak olmadığını ifade etmesinden, hatasının sorumluluğunu dolaylı bir şekilde kabul etmesinden anlaşılabilir. Araştırmamızda bu tip ifadeler %8,5 oranıyla dördüncü sırada tercih edilen özür ifadeleri olarak karşımıza çıkmaktadır ve kullanılan ifadeler arasında, 'istemeyerek oldu', 'böyle olsun istemedim', 'yanlış anladın', 'öyle demek istememiştim', 'kasıtlı değildi' gibi ifadeler yer almaktadır.

Suçtu Karşı Tarafa Yükleyerek Özür Dileme

Özyıldırım'ın çalışmasına göre bu bölümde yer alan ifadeler, aslında bir özür ifadesinden ziyade negatif cevaplardan oluşan ifadelerdir. Yükseköğrenim görenler ve görmeyenler üzerinde uygulanan anket verilerine göre Özyıldırım, yükseköğrenim görmeyenlerin suçtu karşı tarafa yükleyen ifadeler kullandıklarını saldırgan, kaba ve toplumsal olarak kabul edilemez cümleler sarf ettiklerini

belirtmektedir. Yükseköğrenim görmeyenlerin sergilediği bu tutum karşısında ise, örgün eğitimin sadece hayat hakkında bizi bilgilendirmediği aynı zamanda farklı durumlarda toplumsal olarak kabul edilir şekillerde davranmayı da öğrettiği konusunda bir kaniya varılmaktadır (2010: 197).

Araştırmamızda suçu karşı tarafa yükleyen ifadeler %0,4'lük bir oranla en az kullanılan ifadeler arasında yer almaktadır. '*Kabul et, sen de haksızdın*' ve '*sen de haksızdın*' ifadeleri bu başlık altında karşımıza çıkmaktadır.

İşlenen Kusurun Tekrar Etmeyeceğini İfade Eden Özürler

Bu başlık altında karşımıza çıkan ifadelerde, *işlenen suçun / kabahatin* gelecekte tekrar etmeyeceğine dair bir garanti bulunmaktadır. Bu araştırmada, '*bir daha olmaz*' ifadesi, bu başlık altında kullanılan tek ifade olarak karşımıza çıkmaktadır ve %2,52'lik bir kullanım oranı sergilemektedir.

Suçluluğun Hafife Alınmasını İma Yollu Özür İfadeleri

Bu bölümde yer alan ifadeler, özetle verilen rahatsızlığın etkilerinin olduğundan daha az gösterilmesini sağlayarak, özür dileyen kişinin bir bakıma suçluluk duygusunu da hafifletmesine yardımcı olmaktadır. Bu ifadeler de %0,4 oranıyla en az kullanılan özür ifadeleri arasında yer almaktadır. '*Tamam, oğlum uzatma*' ve '*bir şey olmaz, abartma*' ifadeleri bu başlık altında karşılaştığımız örnekleri oluşturmaktadır.

Tekrarlar ve Pekiştirme Edatlarının Kullanımı Yoluyla Özür Dileme

Özür ifadelerine, pekiştirme edatlarının ya da tekrarların eklenmesi, özür dileme eyleminin etkisini artırmaktadır. Bu başlık altında yer alan ifadeler, %5,8'lik bir oranla en fazla kullanılan ifadeler arasında beşinci sırada yer almaktadır. '*Çok çok özür dilerim*', '*çok pişmanım*', '*gerçekten çok özür dilerim*', '*çok pardon*' gibi ifadeler bu çalışmada karşımıza çıkan ifadeler arasında yer almaktadır.

Yerel Dillerin Etkisiyle Kullanılan Özür İfadeleri

Araştırmayı yürüttüğümüz Diyarbakır ilinde Türkçenin dışında Kürtçe, Zazaca ve Arapça da konuşulan diller arasında yer almaktadır. Bu diller, bireylerin günlük hayatlarında birçok dilsel ihtiyacın karşılanması için dönüşümlü olarak, bazen de bir arada kullanılmaktadır. Bu kapsamda özür dileme eylemi için de bu dillerden bazı ifadeler bu çalışmada karşımıza çıkmıştır. '*Bê hemdî bû*' (yanlışlıkla oldu), '*kusûrê mezeneke*' (kusura bakma), '*min biborîne*' (afedersin), '*bi bexşîne*' (bağışla) gibi ifadeler, %0,9'luk bir oranla az kullanılan ifadeler olarak bu çalışmada yer bulmuştur.

Yabancı Dillerin Etkisiyle Kullanılan Özür İfadeleri

Yerel dillerin etkisi gibi, *yabancı dillerin de etkisi* az da olsa özür ifadelerinin tercihinde rol oynamaktadır. Popüler kültürün de etkisiyle, kullanılan özür ifadeleri arasında '*pardon*', '*sorry*', '*gerçekten sorry*', '*excuse me*' gibi yabancı kökenli tercihlere rastlamak mümkündür. Bu başlık altında sözünü ettiğimiz özür ifadeleri, %2'lik bir orana karşılık gelmektedir.

Dil Dışı Öğeler Yoluyla Özür Dileme

Anket çalışmamızda yer alan katılımcıların, "günlük yaşantınız içerisinde hangi özür ifadelerini kullanırsınız?" sorusuna verdikleri cevaplar arasında dilsel ifadelerin dışında da birtakım stratejiler kullandıkları tespit edilmiştir. Bu soruya '*ufak bir tebessümle*', '*büyüklerimin elini öperek*' ve '*hediye alarak*' hatalı / pişman olduğumu belli ederim, karşı tarafın gönlünü alırım cevapları verilmiştir. Dil dışı öğelerin kullanımı %0,7'lik bir oranla karşımıza çıkmaktadır.

Dinsel İnanışların Etkisiyle Özür Dileme

Dinsel inanışların etkisiyle, '*hakkını helal et*' ifadesi özür dileme bağlamında %5,8'lik bir oranla en fazla kullanılan ifadeler arasında beşinci sırada yer almaktadır.

Beddua İçeren Özür İfadeleri

Beddua içeren ifadelerin özür dileme işleviyle kullanılması bir tür pekiştirme görevi görerek, özür dileme eylemin etkisini artırmaktadır. Bu tür bir ifadeyle özür dileyen kişinin, işlediği kusur

sonucundaki pişmanlığının derecesini artırmaktadır. Bu başlık altında kullanılan ifadeler, %0,4'lük bir oranla en az kullanılan ifadeler arasında yer bulmuştur. 'Affetmezsen ölümü gör' ve 'öleyim' ifadeleri, bu çalışmada kullanılan beddua içeren ifadelerdir.

Yalvarma ve Yakarış Yoluyla Özür Dileme

Yalvarma ve yakarış yoluyla özür dileme eyleminin gerçekleştirilmesi 'ayaklarına kapanayım' ifadesiyle %0,2'lik bir oranla karşımıza çıkmaktadır.

Özür İfadelerinin Toplumdilbilimsel Analizi

Bu bölümde yukarıda sözü edilen özür ifadeleri, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf ve etnik grup değişkenleri ile toplumdilbilimsel açıdan değerlendirilecektir.

Cinsiyet

Cinsiyet değişkeni bağlamında araştırmamızın verilerini değerlendirmeden önce bugüne kadar yapılmış özür çalışmalarında, cinsiyet ve özür dileme eylemiyle ilgili bulgulara değinilecektir.

Sınırlı sayıda özür çalışmalarının bazıları, kadınların erkeklerden daha fazla özür dileme eğilimi gösterdiğini ileri sürerken, Mattson Bean & Johnstone'un (1994) yürüttüğü çalışma, erkeklerin kadınlardan daha fazla özür dilediğini göstermektedir. Holmes (1989) ve Tannen (1994), sırasıyla Yeni Zelanda ve Birleşik Devletlerde yürüttükleri çalışmalarla, İngilizceyi anadil olarak konuşanların cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan özür dileme davranışlarını araştırmışlardır. Ayrıca sosyal psikoloji alanında yapılan iki özür çalışması (Gonzales, Pederson, Manning & Weter 1990 ve Rothman & Gandossy 1982) da kadınların erkeklerden daha fazla özür dilediğini göstermektedir. Bu beş çalışmanın dışında kalan bazı özür çalışmaları (Aijmer 1995; Fraser 1981; Reiter 2000; Schlenker & Darby 1981) ise özür dileme eylemiyle cinsiyet farklılıkları arasında oransal bir fark ortaya koyamamıştır (Deutschmann, 2003: 112 – 115).

Holmes, oluşturduğu korpuştaki özür ifadelerinin %74,5'inin kadınlar tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca, erkeklerin de mümkün olan her durumda özür ifadelerinden kaçındığını ileri sürmektedir (1989: 209). Tannen da, çalışma ortamlarında kullanılan dil üzerine yaptığı çalışmada, kadınların erkeklerden daha fazla özür ifadelerine başvurduğunu ve erkeklerin bu konudaki gönülsüzlüklerinin de, konuşmalarındaki güç dinamiklerini daha fazla önemsemelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Araştırmaya katılan erkek denekler, bir başka ifadeyle özür dilemenin bir zayıflık olduğunu ve bu zayıflığın da gelecekteki etkileşimlerde kendilerine karşı kullanılacağı düşüncesiyle çoğu kez özür dilemekten kaçındıklarını dile getirmektedirler (Tannen, 1998).

Dicle Üniversitesinin Makina Mühendisliği, Tıp Fakültesi ve Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümlerindeki öğrenciler üzerinde yapılan anket çalışmasının verilerine göre, cinsiyet bağlamında özür ifadelerinin kullanım oranları incelendiğinde, tüm katılımcılar tarafından en fazla kullanılan *özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla özür dileme* kategorisinde, erkekler (%32,3) ve kadınlar (%32,1) arasında önemli bir oransal fark gözlenmemiştir. *Bağışlanmayı içeren ifadelerle özür dileme* kategorisinde ise erkekler %32,7'lik bir kullanım sergilerken, kadınlar %30'lik bir kullanımla *bağışlanmayı içeren ifadeleri* erkeklere oranla daha az kullanmışlardır. *Pişmanlık bildiren ifadeler kategorisinde* ise kadınların %8,7'lik bir oranla erkeklere (%5,2) göre işledikleri kusurlardan nispeten daha fazla pişmanlık duydukları söylenebilmektedir. *Yapılan şeyin / hatanın kastî olmadığını ifade eden özürler*, erkekler tarafından %8,8 oranında, kadınlar tarafından ise %8,2 oranında kullanılmıştır. *Dinsel inanışların etkisiyle kullanılan özür ifadeleri* değerlendirildiğinde ise erkekler (%5,6) ve kadınlar arasında (%6,1) büyük bir farka rastlanmamıştır.

Genel kullanım sıklığı çok fazla olmayan bazı kategoriler, cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde bir takım anlamlı bulgulara ulaşmaktadır. Örneğin *tekrarların ve pekiştirme edatlarının kullanılması yoluyla oluşturulan özür ifadeleri*, erkekler tarafından %3,2'lik bir oranla kullanılırken, kadınlar tarafından %9,2'lik bir oranla tercih edilmiştir. Bu oransal farklılık Lakoff'un, kadın dili özellikleri arasında kadınların pekiştirme edatlarını erkeklere nazaran daha fazla kullandığını ileri sürdüğü görüşle karşılaştırılabilir (Aries, 1996: 126 & Holmes, 2008: 298).

Diyarbakır ilinde Türkçenin yanı sıra Kürtçe, Zazaca ve Arapça da kullanılmaktadır. Bu diller arasında Türkçe standart dil, diğer diller ise yerel diller olarak görev yapmaktadır. Elimizdeki veriler ışığında erkeklerin %1,6'sı *yerel dillerden birini kullanarak özür dileme eylemini* gerçekleştirirken, kadınların bu kategorideki ifadelerle hiç başvurmadığını görmekteyiz. Bu durum, Lakoff'un eksiklik kuramıyla ortaya attığı kadınlara özgü dilsel kullanımların diğer özellikleri arasında yer alan, kadınların standart olan dil kullanımlarını daha fazla tercih etmeleri yönündeki ifadeyle ilişkilendirilebilmektedir (Coates, 2007: 65 & Schilling, 2011:221). Holmes ise bu durumu, kadınların standart olan formları, erkeklerin ise standart olmayan / yerel kullanımları daha fazla tercih ettiği' ifadesiyle açıklamaktadır (2008: 165).

Erkeklerin %0,8'lik bir oranla *beddua içeren ifadeler kullanarak özür dileme eylemini* gerçekleştirdiği görülürken, kadınların bu ifadelerle hiç başvurmadığı ortaya çıkmıştır. Genel olarak, *beddua içeren özür ifadelerinin kullanımı* bu çalışmada çok yaygın olmasa da sadece erkekler tarafından tercih edilmesi, bize bu durumun cinsiyet farklılıklarından kaynaklı olduğu izlenimini vermektedir. Lakoff'un kadın dilinin özelliklerini sıralarken kullandığı ifadelerden biri de kadınların küfürlü, argo kelimeleri erkeklere oranla daha az kullandığı konusundadır (Holmes, 2008: 298; McHugh & Hambaugh, 2010: 392). Bu söylemi erkekler açısından değerlendirecek olursak, erkeklerin argo, küfür ya da beddua içeren kelimeleri sıklıkla kullanmaları (Metcalf, 2007: 240), bu çalışmada sadece erkeklerin özür dileme eylemi için beddua içeren ifadeleri tercih etmesiyle görülmektedir.

Son olarak, erkeklerin özür dileme eylemini gerçekleştirirken %1,2 oranında *dilsel olmayan bazı öğelerden* de yararlandığı gözlemlenmektedir. Kadınların ise bu öğeleri hiç kullanmadığı tespit edilmiştir. Holmes, Yeni Zelanda'da yaptığı çalışmasında erkeklerin mümkün olan her durumda özür ifadelerinden kaçındığını ileri sürmektedir (1989, 209). Bu çalışmada erkekler dilsel olarak özür işlevi olan ifadelerden kaçınarak *büyüklerin elini öpme, hediye alma ve tebessüm etme* gibi dilsel olmayan öğeleri düşük bir oranda da olsa tercih etmişlerdir.

Yaş

Yaş değişkeni bağlamında, özür çalışmaları değerlendirildiğinde Deutschmann (2003), genç konuşucuların (0-24 yaş) özür ifadelerini daha fazla kullandığını belirtmektedir. Özellikle de gençlerin kullandığı özür ifadelerinin yaklaşık %20'sinin ebeveyn-çocuk etkileşimi esnasında gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Buna bağlı olarak da Deutschmann, ebeveynlerin çocuklarından '*üzgünüm*', '*lütfen*', '*teşekkür ederim*' gibi ifadeleri kullanmalarını beklediklerini ve bu yüzden de çocukların anne ve babalarının yanında daha fazla kibar davranmaya özen göstererek özür dileme eylemini de daha fazla gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. İncelenen korpusta ebeveyn-çocuk etkileşimine sıkça rastlanması 25-44 yaş arasında yer alan yetişkinlerde de yüksek özür dileme oranlarının görülmesinde kısmen de olsa rol oynamaktadır (Deutschmann, 2003: 115 – 116). Diğer özür çalışmaları incelendiğinde yaş faktörüne bağlı herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Bu çalışmayla ulaştığımız veriler değerlendirildiğinde ise, bazı özür ifadelerinin beş yaş grubundan sadece biri tarafından kullanıldığı görülmektedir. *Bir açıklama / mazeret içeren özür ifadeleri* ise 19-20 yaş grubu tarafından %0,9 oranında kullanılmıştır. Yalnızca bir grup tarafından tercih edilen bir diğer kategori olan *suçu karşı tarafa yükleyerek özür dileme eylemi* ise %1,5'lik bir oranla 20-21 yaş grubu tarafından kullanılmıştır. Son olarak da *yalvarma-yakarmanın yoluyla özür dileme eylemi*, %0,4'lük bir oranla sadece 19-20 yaş grubunda görülmüştür.

Bir diğer ilginç bulgu ise 24 yaş ve üstü grubunda görülmektedir. Bu yaş grubundaki bireyler, bu çalışmada yer alan on yedi farklı kategorideki özür ifadelerinden sadece dört kategoriye kullanarak özür dileme eylemini gerçekleştirmişlerdir. Bu grubun kullandığı kategoriler arasında %33,3'erlik oranlarla *özür sözcüklerinin kullanımı* ve *bağışlanmayı içeren ifadelerle özür dileme eylemi* ilk sırayı paylaşmaktadır. İkinci sırada ise %16,7'şerlik oranlarla *pişmanlık bildiren ifadelerle* ve *tekrarlar ve pekiştirme edatlarının kullanımıyla* özür dileme eylemleri bulunmaktadır. Bir etkileşimde yer alan katılımcılar arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesini amaçlayan ve sosyal bir eylem olan özür dilemenin, bir tür nezaket eylemi olduğunu ve nezaket içeren formüllerin de artan yaşla birlikte azaldığını dikkate alırsak, 24 ve üstü yaş grubunun özür dileme eylemini gerçekleştirirken on yedi kategori içinden sadece dört kategoriye kullanmaları tesadüf olmamalıdır (Ervin-Tripp, Guo & Lampert: 1990: 328-329).

Yaş gruplarının kullandığı kategori sayısı dikkate alındığında, 19-20 yaş grubunun, on dört farklı kategoriye başvurarak çeşitliliğin en fazla olduğu özür ifadelerini kullandığı görülmektedir.

Sosyal Sınıf

Dicle Üniversitesi'nin Makina Mühendisliği, Tıp Fakültesi ve Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümlerindeki öğrencilerin aile gelirleri beyanlarına göre oluşturdukları sosyal sınıflar şu şekildedir:

- 500 TL ve daha az (**Alt Gelir Grubu**)
- 501 TL ve 1500 TL (**Orta Gelir Grubu**)
- 1501 TL ve 2500 (**Orta Üst Gelir Grubu**)
- 2501 TL ve 5000 TL (**Üst Gelir Grubu**)
- 5001 TL ve üstü (**Daha Üst Gelir Grubu**)

Bu gelir grupları üzerinde yapılan anket çalışmasının verilerine göre, hangi gelir grubunun hangi özür ifadelerini, hangi sıklıkta kullandığına dair bulgular incelendiğinde, on yedi kategori içinden on dört kategoriye başvurarak çeşitliliğin en fazla olduğu özür ifadelerini, orta gelir grubu (501 TL-1500 TL) kullanmıştır.

Bazı kategorilerin de yalnızca bir gelir grubu tarafından tercih edildiği görülmektedir. *Suçtu karşı tarafa yükleyerek özür dileme eylemi* %1'lik bir oranla yalnızca orta gelir grubu tarafından kullanılmıştır. Aynı şekilde *suçluluğun hafife alınmasını ima yollu özür dileme eylemi* de %1'lik bir oranla orta gelir grubu tarafından tercih edilmiştir. *Yalvarma ve yakarma yoluyla özür dileme* ise %0,8'lik bir oranla orta üst gelir grubu tarafından kullanılmıştır.

Bir diğer dikkat çekici nokta ise, *dinsel inanışların etkisiyle özür dileme eyleminde* görülmektedir. Bu grupta yer alan ifadeleri en fazla alt gelir grubundakiler tercih ederken, gelir miktarı arttıkça bu ifadeleri kullananların sayısı azalmaktadır.

Etnik Grup

Dicle Üniversitesi'nin Makina Mühendisliği, Tıp Fakültesi ve Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümlerindeki öğrencilerin ana dilleriyle ilgili beyanlarına göre bu çalışmada Türk, Arap, Kürt ve Zaza katılımcılar yer almaktadır.

Tablo 1'deki (bk. s.5) bilgiler ışığında *yerel dillerin etkisiyle kullanılan özür ifadeleri* %0,9'luk oldukça düşük bir oranla Türkçe dışındaki dillerden biriyle gerçekleştirilmiştir. Bu oran, katılımcıların yaklaşık %72'sinin anadil olarak Türkçe dışında bir dil konuştuğunu beyan ettiği bu çalışmada gerçekten dikkate değer bir oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer dikkat çekici sonuç ise, yerel dillerin etkisiyle kullanılan özür ifadelerini %1,3'lük bir oranla yalnızca ana dili Kürtçe olan katılımcıların kullandığı görülmektedir.

Özür dileme eyleminin çeşitlik göstermesi açısından bir değerlendirme yapıldığında, ana dili Kürtçe olan katılımcıların bir kategori hariç tüm kategorilerde özür ifadeleri kullandığı görülmektedir. Buna karşılık ana dili Arapça olan katılımcılar, yalnızca beş kategorideki özür ifadelerini kullanarak en az çeşitliliğin görüldüğü grup olma özelliği göstermektedirler.

Özür İfadelerinin Kullanım Sebepleri

Özür ifadelerinin kullanım sebepleriyle ilgili olarak, Amerikalıların kendilerini özür dilemek için zorunlu hissettikleri yedi davranış türü bulunmaktadır.

- a) Toplumsal ya da iş-kaynaklı sözleri yerine getirmediğinde,
- b) Mülkiyete saygı göstermediğinde,
- c) Başkalarına zarar verdiklerinde ya da başkalarını rahatsız ettiklerinde,
- d) Başkalarını birinin sağlığından sorumlu tuttuklarında,
- e) Birini sürekli yanında bulundurma ihtiyacında,
- f) Yabancı birini tanıdıkları biriyle karıştırdıklarında,
- g) Birini, bir yaptırımdan kurtarmak için.

Amerikalılar yukarıdaki sebepleri öne sürerek özür ifadelerini kullandıklarını belirtmişlerdir ve bu sebeplerin ilk üçü ayrıca Kültürlerarası Söz Edimi Gerçekleştirme Projesi'nde de yer bulmuştur (Meier, 1998: 220).

Bizim araştırmamızda ise katılımcılarımız on beş farklı sebepten özür dileme gerekliliği duyduklarını belirtmişlerdir. Tablo 2'de özür dileme eyleminin gerçekleşmesi için gerekli olan bu durumlar belirtilmiştir.

Tablo 2: Özür Dileme Sebepleri

ÖZÜR SEBEPLERİ	Cevaplar	
	Sıklık	Yüzde
Karşı tarafı incitmemek / kırmamak için	53	%20,7
Kibarlık / nezaket	18	%7,0
Hata yapıldığında / kusur işlendiğinde	82	%32,0
Karşı tarafın gönlünü almak için	28	%10,9
Alışkanlık	12	%4,7
Vicdanen rahatlamak için	10	%3,9
Kendini haklı göstermek için	1	%0,4
Saygı	3	%1,2
İzin isterken	1	%0,4
Pişmanlık	18	%7,0
Uyarı / ikaz	3	%1,2
Karşı tarafla arayı bozmamak için	10	%3,9
İyi niyet	1	%0,4
Hata olmamasına rağmen karşı tarafı rahatlatmak	15	%5,9
Zorunluluk	1	%0,4
TOPLAM	256	%100,0

Katılımcılarımız bu çalışmada, %32'lik bir oranla *hata yaptıklarında / kusur işlediklerinde* özür dilediklerini belirtmişlerdir. Bir diğer durumda ise %20,7 oranıyla katılımcıların, *karşı tarafı incitmemek / kırmamak için özür dileme* eylemini gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. %10,9'luk bir oranla ise *karşı tarafın gönlünü almak için özür dileme* eylemi gerçekleştirilmektedir. Özür sebeplerinde ilk üç sırayı alan bu ifadelerin dışında, %7'şerlik oranlarla *kibarlık / nezaket* ve *pişmanlık* durumlarında da özür dileme eylemi gerçekleşmiştir.

Özür İfadelerinin Kullanım Sebeplerinin Toplumdilbilimsel Analizi

Cinsiyet

Cinsiyet ve özür dileme ilişkisi bağlamında kadınların erkeklere oranla daha fazla nezaket stratejilerine başvurduğu ileri sürülmektedir (Talbot, 2010: 87, Wray & Bloomer, 2013: 105). Ancak çalışmamızda özür dileme eylemini *kibarlık / nezaket* kavramı kapsamında gerçekleştirenlerin % 5,9'unu kadınlar, % 8'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Böylelikle çalışmamızdaki bu bulgunun genel eğilimle ters orantılı bir dağılımı işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Bir diğer bulguya göre kadınların %6,8'lik bir oranla özür dileme eylemini *ağız alışkanlığı* olarak gerçekleştirdiği, erkeklerde ise bu oranın sadece %2,9 olduğu görülmektedir.

Kadınların yaptıkları bir eylemden / hatadan dolayı %6,8'lik bir oranla erkeklere (%2,9) nazaran çok daha fazla *pişmanlık* duyduğu ve bu yüzden özür dilediği görülmektedir.

Erkekler, karşı tarafla iyi ilişkilerinin devamını sağlamak adına, %13'lük bir oranla *karşı tarafın gönlünü almak*, %8,72'lik bir oranla ortada herhangi bir *hata / kusur olmamasına rağmen karşı tarafı rahatlatmak* ve %5,1'lik bir oranla *karşı tarafla arayı bozmamak için* özür dilediklerini belirtmişlerdir. Kadınların ise bu sebepleri ileri sürerek erkeklere göre çok daha düşük oranlarla özür dileme eylemini gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Yaş

Tüm yaş grupları yüksek oranlarla *karşı tarafı incitmek / kırmamak, hata yaptıkları / kusur işledikleri* ve *karşı tarafın gönlünü almak için* özür dilediklerini belirtmişlerdir.

19-20 ve 20-21 yaş grupları özür dileme sebepleri bakımından en fazla çeşitliliğin görüldüğü gruplar olmuştur.

Kibarlık / nezaket kavramını öne sürerek özür dileme eylemi, en fazla %18,8'lik bir oranla 22-23 yaş grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. 17-18 yaş ve 24 ve üstü yaş grupları, bu sebeple özür dileme eyleminde hiç bulunmamıştır.

%6,8'lik bir oranla 19-20 yaş grubu, özür dileme eyleminin *alışkanlıktan* kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu görüşü destekleyen bir diğer grup ise %3,9 oranla 20-21 yaş grubu olmuştur. Diğer gruplarda ise alışkanlıktan kaynaklanan özür dileme eylemine rastlanmamıştır.

19-20 yaş grubu %9 oranında, yaptıkları bir eylemden / hatadan dolayı *pişmanlık* duyduklarını ve bu yüzden özür dilediklerini ifade etmiştir.

Sosyal Sınıf

Yapılan anket çalışmasının verilerine göre, tüm gelir gruplarının, en yüksek oranlarla bir *hata yapıldığı / kusur işlendiği zaman* özür dileme eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Orta ve orta üst gelir grupları, özür dileme sebepleri bakımından en fazla çeşitliliğin görüldüğü gruplar olmuştur.

Kibarlık / nezaket kavramını öne sürerek özür dileme eylemi en fazla %10,8'lik bir oranla orta üst gelir grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Alt ve daha üst (5001 TL ve üstü) gelir grupları, bu sebeple özür dileme eyleminde hiç bulunmamıştır.

Özür dileme eyleminin *alışkanlıktan* kaynaklandığını %7,4 ile en yüksek oranla ifade eden grup, alt gelir grubu olmuştur.

Etnik Grup

Özür dileme sebeplerinin etnik gruplara göre dağılımı dikkate alındığında, tüm gruplar en fazla oranlarla *hata yaptıkları / kusur işledikleri için* ve *karşı tarafı incitmek / kırmamak için* özür dilediklerini ifade etmişlerdir.

Ana dili Kürtçe olanlar, özür dileme sebeplerinin en fazla çeşitlilik gösterdiği grup olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada, Dicle Üniversitesi'nin Makina Mühendisliği, Tıp Fakültesi ve Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümlerindeki öğrencilerin, ne tür özür ifadelerini, hangi sıklıkta kullandıkları ve hangi sebeplerle özür dileme eylemini gerçekleştirdiklerine dair aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Katılımcıların özür dilerken kullandıkları ifadeler sınıflandırılarak 17 farklı kategori altında toplanmıştır. Bu sınıflandırmalar ışığında özür ifadelerinin farklı sıklıklarda kullanıldığı saptanmıştır. Katılımcıların, ilk üç sırada tercih ettiği ifadeler sırasıyla *özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla oluşturulan ifadeler*, *bağışlanmayı içeren ifadeler* ve *pişmanlık bildiren ifadeler* olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada özür ifadelerinin genel kullanım sıklığı açısından değişkenlik gösterdiği ayrıca bunların cinsiyet, yaş, toplumsal sınıf ve etnik grup bağlamlarında da farklı sıklıklarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Cinsiyet bağlamında özür ifadeleri değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- *Özür sözcüklerinin kullanımı yoluyla ve bağışlanmayı içeren ifadeler*, kadın ve erkek katılımcılar tarafından en fazla tercih edilen özür ifadeleri olmuştur.
- Pekiştirme edatlarını kadınlar, erkeklerden daha fazla tercih etmiştir.
- Sadece erkekler, Türkçenin dışında bir dil kullanarak özür dileme eyleminde bulunmuştur. Bu durum da erkeklerin standart olmayan / yerel kullanımları kadınlardan daha fazla tercih etme eğiliminde olduğunu göstermektedir.
- Kadınların, dil kullanımlarında *argo*, *küfür*, *beddua* içeren ifadeler kullanmadıkları, sadece erkeklerin *beddua* içeren ifadelerle özür diledikleri tespit edilmiştir.
- Dil dışı öğeler yoluyla özür dilemeye, sadece erkeklerin başvurdukları gözlemlenmiştir.

Yaş bağlamında yapılan analizlerde, özür ifadelerinin kullanım sıklığının yaş gruplarına göre değiştiği saptanmıştır. Yaş gruplarının kullandığı özür kategorileri dikkate alındığında, 19-20 yaş grubunun on dört farklı kategoriye başvurmak suretiyle ilk sırada yer aldığı saptanmıştır.

Sosyal sınıf bağlamında yapılan analizlerde, özür ifadelerinin kullanım sıklığının gelir gruplarına göre değiştiği görülmüştür. Dinsel inanışların etkisiyle özür dileme eyleminin, en fazla alt gelir grubu tarafından kullanıldığı ve artan gelir miktarıyla birlikte bu ifadelerin azaldığı saptanmıştır.

Çalışmada ana dili Türkçe olmayan katılımcıların sayısı oldukça yüksek olmasına rağmen, Türkçe dışındaki dillerin etkisiyle kullanılan özür ifadelerinin oldukça düşük bir kullanım sergilediği görülmüştür.

Özür dileme eyleminin çeşitlik göstermesi açısından bir değerlendirme yapıldığında, ana dili Kürtçe olan katılımcıların bir kategori hariç tüm kategorilerde özür ifadelerini kullandığı, buna karşılık ana dili Arapça olan katılımcıların, yalnızca beş kategorideki özür ifadelerini tercih ettiği saptanmıştır. Türkçe ise Zazaca ile birlikte skalanın ortasında kendisine yer bulmuştur.

Özür dileme ifadelerinin kullanım sebepleri üzerine yapılan analizlerde katılımcıların ifadeleri 15 farklı kategori altında sınıflandırılmıştır. Katılımcıların, *hata yaptıkları / kusur işledikleri zaman*, en fazla özür dileme eğilimi gösterdikleri saptanmıştır. *Karşı tarafı incitmemek / kırmamak için ve karşı tarafın gönlünü almak için* de katılımcıların sıklıkla özür dileme eyleminde bulunduğu görülmüştür.

Özür dileme eyleminin sebepleri cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde, bu alanda yapılmış birçok araştırmada belirtilenin aksine, erkekler çalışmamızda özür dileme eylemini *kibarlık / nezaket* kavramı kapsamında daha fazla kullanmıştır.

Ulaştığımız sonuçlara göre özür dileme eylemini, kadınlar ağız alışkanlığı olarak erkeklerden daha fazla kullanmaktadır. Kadınların yaptıkları *eylemlerden / hatalardan* daha fazla *pişmanlık duydukları* ve bu yüzden özür diledikleri de saptanmıştır.

Karşı tarafla iyi ilişkilerinin devamını sağlamak ve arayı bozmamak ayrıca ortada bir hata olmasa da karşı tarafı rahatlatmak için erkeklerin kadınlardan belirgin bir şekilde daha fazla özür dileme eylemini gerçekleştirdikleri saptanmıştır.

Özür dileme eyleminin sebepleri yaş bağlamında değerlendirildiğinde, 19-20 ve 20-21 yaş grupları, özür dilemeye başvurma sebepleri bakımından en fazla çeşitliliği göstermiştir.

Kibarlık / nezaket kavramını öne sürerek özür dileme eylemi en fazla 22-23 yaş grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. 17-18 yaş ve 24 ve üstü yaş grupları, bu sebeple özür dileme eyleminde hiç bulunmamıştır.

Özür dileme eylemini, bir alışkanlık olarak sadece 19-20 ve 20-21 yaş grupları kullanmıştır.

19-20 yaş grubu, yaptıkları bir *eylemden / hatadan dolayı pişmanlık duyma* eğilimini en fazla gösteren grup olmuştur.

Sosyal sınıf bağlamında özür dileme sebepleri analiz edildiğinde, orta ve orta üst gelir grupları, özür dilemeye başvurma sebepleri bakımından en fazla çeşitliliğin görüldüğü gruplar olmuştur.

Kibarlık / nezaket kavramını öne sürerek özür dileme eylemi en fazla orta üst gelir grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Alt ve daha üst (5001 TL ve üstü) gelir grupları, bu sebeple özür dileme eyleminde hiç bulunmamıştır.

Kaynakça

- Aries, E. (1996). *Men And Women In Interaction*. Oxford: Oxford University Press.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları) I (Giriş -Metin-Tıpkıbasım)*. Ankara: TDK yay.
- Büyük Türkçe Sözlük (Cilt II)*. (1988). Ankara: TDK Yayınları.
- Coates, J. (2007). Gender. C. Llamas, L. Mullany, & P. Stockwell (Dü) içinde, *The Routledge Companion To Sociolinguistics* (s. 62 - 68). Oxon: Routledge Taylor & Francis Group.
- Collins English Dictionary. (2013b, Nisan 12). *Collins Dictionary*. Collins Dictionary Web Sitesi : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/apology?showCookiePolicy=true> adresinden alınmıştır
- Deutschmann, M. (2003). *Apologising in British English*. Umea: Umea University.
- Ervin-Tripp, S., Guo, J., & Lampert, M. (1990). Politeness and Persuasion In Children's Control Acts. *Journal of Pragmatics*, 14, 307 - 331.
- Holmes, J. (1989). Sex Differences and Apologies: One Aspect of Communicative Competence. *Applied Linguistics*, 10(2), 194 - 213.
- Holmes, J. (1990). Apologies in New Zealand English. *Language in Society*(19), 155 - 199.
- Holmes, J. (2008). *An Introduction to Sociolinguistics* (3 b.). London: Pearson / Longman.
- Lakoff, R. T. (2001). Nine Ways of Looking at Apologies: The Necessity for Interdisciplinary Theory and Method in Discourse Analysis. D. Schiffrin, D. Tannen , & H. E. Hamilton (Dü) içinde, *The Handbook of Discourse Analysis* (s. 199 - 215). Oxford: Blackwell Publishers.
- Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London & New York: Longman.
- Longman Dictionary of Contemporary English. (2013b, Nisan 12). *Longman English Dictionary Online*. Longman English Dictionary Online Web Sitesi: <http://www.ldoceonline.com/dictionary/apology> adresinden alınmıştır

- McHugh, M. C., & Hambaugh, J. (2010). She Said, He Said: Gender, Language and Power. J. C. Chrisler, & D. R. McCreary (Dü) içinde, *Handbook of Gender Research in Psychology* (Cilt 1, s. 379 - 410). New York: Springer.
- Meier, A. J. (1998). Apologies: what do we know? *International Journal of Applied Linguistics*, 8(2), 215 -231.
- Metcalfe, S. (2007). *Building A Speech*. Boston: Wadsworth, Cengage Learning.
- Ogiermann, E. (2009). *On Apologising in Negative and Positive Politeness Cultures*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Olshain, E., & Cohen, A. D. (1983). Apology: A Speech Act Set. N. Wolfson, & E. Judd (Dü) içinde, *Sociolinguistics and Language Acquisition* (s. 18 - 35). Rowley MA: Newbury House.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary. (2013b, Nisan 12). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford Advanced Learner's Dictionary Web Sitesi:
<http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/apology> adresinden alınmıştır
- Özyıldırım, I. (2010, Haziran). The Level of Directness in Turkish Apology Forms in Relaton to the Level of Education. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 179 - 202.
- Schilling, N. (2011). Language, Gender, and Sexuality. R. Mesthrie (Dü.) içinde, *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics* (s. 218 - 237). New York: Cambridge University Press.
- Talbot, M. (2010). *Language and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Tannen, D. (1998, Ağustos 23). Apologies: What It Means to Say Sorry. *The Washington Post*. WashingtonD.C., United States: The Washington Post Company.
- TS II. (1965). *Tarama Sözlüğü II*. Ankara: TDK yay.
- TS III. (1967). *Tarama Sözlüğü III*. Ankara: TDK yay.
- TS V. (1971). *Tarama Sözlüğü V*. Anakara: TDK yay.
- Wray, A., & Bloomer, A. (2013). *Projects in Linguistics and Language Studies*. Oxon: Routledge.